

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş:03.06.2020 Accepted/Kabul:24.06.2020

DOI:10.30794/pausbed.747517

Araştırma Makalesi/ Research Article

Diri Apaydın, T. (2021). "Tarihi Eserlerin Bağlamından Koparılması: Mezar Taşı Örneği" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 42, Denizli, s. 286-303.

TARİHİ ESERLERİN BAĞLAMINDAN KOPARILMASI: MEZAR TAŞI ÖRNEĞİ

Tuğba DİRİ APAYDIN*

Özet

Sanat tarihi açısından belge değeri taşıyan, ait olduğu dönemin sosyal, kültürel özelliklerini gözler önüne seren ve önemli bir kültür varlığı olan Osmanlı mezar taşları, gerek motif ve süslemeleri gerekse yazılarıyla adeta birer sanat eseri niteliğindedir. Ancak açık alanda olmaları, tadilat ve istimlak gibi nedenlerle mezar taşlarının tahribatı günden güne artmıştır. Yasal ya da yasal olmayan yollarla yerlerinden sökülüp taşınmaz eser statüsünde olmasına rağmen günümüzde bağlamından kopartılarak sanat eseri olarak müzayedelerde satılmakta ve dünyanın pek çok müzesinde sergilenmektedir. Türkiye’de hazireler, mezar taşları, mezar başlıkları, mezar tipleri ve süslemeleri gibi çeşitli alanlardaki çalışmalar ivme kazanmış olsa da mezar taşları kavramı üzerinden müzecilik, sergileme ve tarihi eser bilinci hakkında fazlaca çalışmanın olmaması dikkat çekicidir. Makalede yurtdışında sergilenen bazı Osmanlı mezar taşları örnekleri üzerinden tarihi eserlerinin bağlamından koparılması ve mezar taşı gibi “hassas” nitelikli eserlerin müzelerde sergilenmesi etiği üzerinde durulacaktır. Mezar taşı gibi toprağa gömülü olması gereken taşınmaz eserlerin dahi müze objesi olarak farklı müzelerde yer almasına dikkat çekmek istenilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, Mezar taşı, Tarihi eser, Kültürel miras, Sergileme, Bağlam*

DETACHMENT OF HISTORICAL ARTEFACTS FROM THEIR CONTEXTS: THE EXAMPLE OF TOMBSTONES

Abstract

Ottoman tombstones, which have documentary value concerning the history of art, reveal the social and cultural characteristics of the period they belong. They are also important cultural assets, exhibiting a complete work of art concerning motifs, ornaments, and writings. However, due to some factors as being built in open fields, being exposed to renovations and expropriation, the destruction of tombstones has increased day by day. Despite their status of immovable artefacts, the tombstones were removed from their original places by legal or illegal procedures, thus resulting a detachment from their context. Today, auctions are used as a method of presenting theme as first-class artworks, thus tombstones are exhibited in some prestigious museums. Although there are a growing scholar and professional attentions paid to tombstones, headstones, graveyards, and decorations in Turkey, it is noteworthy that there is a paucity of studies on museums, exhibitions, and historical artefacts. This paper aims to focus on the ethics of some of the Ottoman tombstones exhibited abroad from the context of their historical artefacts and the display of “sensitive” quality works such as tombstones in museums. The paper has also aimed to draw attention to even immovable artefacts that are included in various museums, actually supposed to be buried in the ground, such as tombstones.

Key Words: *Ottoman, Tombstones, Historical artefacts, Cultural heritage, Exhibition, Context*

* Arş. Gör. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, İSTANBUL.
e-posta: tugba.diri@medeniyet.edu.tr, (orcid.org/0000-0001-9197-9098)

Giriş

Türk coğrafyasında defin işlemleri yüzyıllar boyunca değişik dönemlerde farklılıklar göstermiş ancak hatlarıyla ölü gömme geleneği sürekliliğini korumuştur¹. Osmanlı döneminde İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren gelenek olan baş ve ayakucuna dikilen mezar taşları Türk-İslam sanatının güzide örnekleri arasına girmiştir. XX. yüzyılın ortalarından itibaren bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde tahrip edilen mezar taşları, ait oldukları başta Karacaahmet, Eyüp Sultan, Edirnekapı gibi tarihi ve büyük mezarlıklardan yasal ya da yasal olmayan yollarla başka yere taşınmış ya da yeni mezar alanı yaratmak gibi sebeplerle bilinmezlerde kaybolmuştur. Benzeri sebeplerle bugün toprağa bağlı olmayan bazı mezar taşları, başta İngiltere'deki Bonhams, Christies ve High Road Auctions gibi müzayede evlerinde eser olarak satılmakta² ve Avrupa'nın birçok galerisinde müze nesnesi olarak sergilenmektedir.

Türk sanat ve tarih anıtları içerisinde büyük tahribata uğrayan eserlerin başını mezar ve mezarlıklar çekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıl ortalarından itibaren topraklarını kaybetmesi neticesinde pek çok mezar vatanından uzak kalmış ve mezar sahiplerinin son hatırları da böylece unutulmaya mahkûm edilmiştir³. Açık alanda olmaları, dolayısıyla güvenliklerinin sağlanamaması nedeniyle tahribata uğrayan mezar taşları, son zamanlarda Türk sanatı çalışmalarında kendine daha çok yer bulmuş, başta sanat tarihçileri olmak üzere çeşitli disiplinler aracılığıyla kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Kadir Pektaş⁴ mezar taşı çalışmaları alanında önemli bir artış yaşandığını kaydederek bunu yerel yönetimlerin verdiği desteğe ve sanat tarihi alanında yaşanan konu daralmasına bağlamıştır. Halit Çal⁵ da son zamanlardaki artışa vurgu yapmış ve yayınlarda geçen mezar taşlarının mevcudun çok küçük bir kısmı olduğunu eklemiştir. Ayrıca, taşınabilmeleri ve bir kısmının birinci sınıf sanat eseri olması bakımından kaçakçılar tarafından alınıp satıldığını ve mezar alanlarının şehrin kıymetli arsaları haline gelmesinden dolayı bazı kamu kurumlarınca kısmen ya da tamamen tahrip edildiğini söylemiştir. Giresun ilinden örnek veren Çal, merkezde yer alan Cin Ahmet mezarlığının ortadan kaldırılarak alışveriş merkezi yapıldığını, bir zamanlar Çekek Camisi çevresinde yer alan eski mezarlıkların bugün var olmadığını üzülerek belirtmiştir. Erzurum'daki eski mezarlık ve mezar taşları üzerinde çalışmaları bulunan Zeki Başar'da, şehrin merkezinde ve ilçesinde yer alan pek çok mezar taşının benzer sebeplerden muhafaza edilemediğini, genel olarak buldukları mezarlıkların adları, sınırları ve krokileri dahi tespit edilemeden taşların kaldırıldığını söylemiştir⁶.

Topraklarımızda yeteri kadar muhafazası sağlanamayan Osmanlı dönemine ait bazı mezar taşları Avrupa'da British Müzesi (British Museum), Benaki Müzesi (Museum of Islamic Art - Benaki Museum), Kavala Arkeoloji Müzesi (Archaeological Museum of Kavala), Edinburgh Müzesi (Edinburgh Museum), Glasgow St. Mungo Dini Yaşam ve Sanat Müzesi (St. Mungo Museum of Religious Life and Art), Budapeşte Gül Baba Türbesi, Macaristan Ulusal Müzesi (Hungarian National Museum), Bologna Ortaçağ Müzesi (Museo Civico Medievale); Amerika'da Los Angeles County Sanat Müzesi (Los Angeles County Museum of Art); Doğu'da Ulusal Beyrut Müzesi (National Museum of Beirut) gibi köklü geçmişe sahip müzelerin galerilerinde teşhir edilmektedir. Makalede, yurt dışında sergilenen Osmanlı mezar taşları üzerinden tarihi eserlerinin bağlamından koparılması ve mezar taşı gibi "hassas" nitelikli eserlerin müzelerde sergilenmesi etiği üzerinde durulacaktır. Türkiye'nin pek çok şehrinde müze depolarında muhafaza edilen ya da galerilerinde sergilenen mezar taşları bulunmakla birlikte makalede sadece yurtdışında teşhir edilen bazı Osmanlı mezar taşları üzerinde durulmuştur. Ülkemizde eski eserler konusunda yüzyıllardır yaşanan en büyük problemlerden birisi kültürel varlıklarımızın yasadışı yollarla anavatanlarından çıkarılmasıdır. Çalışmada, mezar taşı gibi toprağa gömülü olması gereken taşınmaz eserlerin dahi müze objesi olarak farklı kıtalardaki müzelerde yer almasına dikkat çekmek istenilmiştir.

1. Kültürel Miras Kavramı İçerisinde Osmanlı Mezar Taşları

Geçmişte yaşanan olayları yazılı belgelere göre anlatmaya ve yorumlamaya tarih denmektedir. Tarihe ilişkin, tarihle ilgili olan bir olay, bir teknik, bir yorum, bir giysi ve benzeri maddi-manevi üretilen nesnelere ise tarihsel olarak tanımlanmakta ve günümüzde tarihsel olanın tümü kültürel miras kavramı içerisinde yer almaktadır. Kültür

¹ Faruk Karaca, "Mezar Taşlarına Yansıyan Şekliyle Türk Kültüründe Hayat ve Ölümle İlgili Bazı Değerlendirmeler", *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt: 14, sayı: 3-4, 2001, s.502. (Sayfa: 501-512)

² Christie's, *Islamic & Indian Works of Art & Textiles*, Londra, 27 Nisan 2012, lot 879, 1841 tarihli erkek mezar taşı Bonhams, *Islamic & Indian Art*, 19 Nisan 2007, lot, 200, sarıklı erkek mezar taşı başlığı, High Road Auctions, *Antiques, Interiors and Collectables*, 20 Ağustos 2013, lot 246, XVIII. yüzyıla tarihlendirilen erkek mezar taşları

³ Semavi Eyice, "Tarihi Mezarlardan Notlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4-5, Ağustos 1973-1974, İstanbul, 1974, s. 291-292. (291-334)

⁴ Kadir Pektaş, "Bir Mezarlık Kazısı Derken", *Geleneksel Türk Mezar Taşları I. Ulusal Sempozyum Kitabı*, 24-26 Mart 2017, Erciyes Üniversitesi Yayınları: Kayseri, 2018, s. 269.

⁵ Halit Çal, Gazanfar İltar, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Ankara, 2011, s. 10.

⁶ Zeki Başar, *Erzurum'da Eski Mezarlıklar ve Resimli Mezar Taşları*, Atatürk Üniversitesi Yayınları: Ankara, 1973, s. V.

varlığı kavramı ise Türkiye Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda "tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve görsel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki taşınır ve taşınmaz varlıklar" olarak tanımlanmaktadır⁷.

Kültürel miras ve eski eser bilinci gibi kavramlar, Osmanlı'nın devlet politikalarına XIX. yüzyıl itibarıyla girmeye başlamıştır. İmparatorluk topraklarındaki binlerce kadim eser, hukuktaki bazı boşluklardan yararlanan Avrupalı devletler tarafından yıllarca ülkelerine taşınmıştır. Toprak altındaki parçaları arkeolojik kazılarla; toprak üstündeki etnografik ve taşınabilir nitelikli eserleri de satın alma, hediye ya da talan aracılığıyla koleksiyonlarına katmışlardır. Böylece, yeniçağ sonrası Avrupalı koleksiyonerler tarafından statü ve ekonomik üstünlük göstergesi olarak kabul edilen ve müzelerin kökeni olarak bilinen nadire kabinelerinin, XIX. yüzyıl öncesi ve sonrasına ait Osmanlı dönemi arkeolojik ve İslami etnografik eserlerle doldurulması tesadüfi olmamıştır.

Nadire kabineleri ile birlikte en ulaşılmaz görünen eserlere ulaşmak isteyen Avrupalı koleksiyonerler, uzak coğrafyalardan getirilen fosil, mineral, otantik eşya, kıyafet, çeşitli hayvan uzuvları ve hatta ölü bebek ceninleri gibi "exotic" parçaları toplamış, dolaplarda sergilemişlerdir⁸. Başlangıçta doğal tarih müzeleri olarak başlayan bu sergiler, zamanla dünyanın dört bir yanından gelen etnografik eserlerle değişime uğramıştır⁹. Bu ilk koleksiyonlar, Avrupa'daki ulusal müzelerin temelini de oluşturmuştur. İlerleyen yıllarda kraliyet tarafından desteklenen bilimsel keşifler, savaş ganimeti, hediye ya da satın alma gibi sebeplerle Avrupalılar, özellikle kendilerinde olmayan nesnelere yoğun ilgi göstermiştir. Savaş ganimeti olarak kitabeler, mezar taşları ve halılar, Batılılar tarafından yağmalanarak sıklıkla tercih edilen nesnelere arasında olmuştur. Örneğin, Belgrad'da Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'nın 1198/1784 tarihli mezar taşı yerinden sökülerek Avusturya güney ordusu komutanlarından Boros Jozsef Rakosi tarafından 1789'da Belgrad'ın karşısındaki Zemun'un alınışı anısına Macaristan'ın Avusturya sınırındaki Gaston Köyü'ne götürülmüştür¹⁰ (Foto 1).

Talan ve ganimet gibi sebeplerle Avrupalılar tarafından çok erken tarihlerde fark edilen mezar taşlarının kültürel turlar aracılığıyla bilinirliği ve farkındalığı daha da artmıştır. Avrupa'dan başlayıp Doğu'yu keşfettikleri turlarda Osmanlı topraklarını da ziyarete gelen gezginler, elçiler ve görevli kişiler bu ziyaretler sonucunda beğendikleri saf, doğal, otantik eserleri yanlarında götürmekten geri kalmamıştır. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa'da 1660-1840 yılları arasında üst sınıf genç Avrupalı erkekler (genellikle 21 yaş) iki ila üç yıllık bir seyahati kapsayan Büyük Avrupa Turu (Grand Tour) düzenlemiştir. Londra, turistler için başlangıç noktası olarak belirlenirken, İtalya ve Paris gibi yerler tur kapsamında zorunlu ziyaret edilecek noktalar arasında olmuştur. Bu ülkelerin dışında birçok genç turist Hollanda, İsviçre ve Almanya gibi yerleri tura dâhil ederken daha maceraperest olanlar İspanya, Yunanistan veya İstanbul'a gelmeyi tercih etmiştir¹¹. Bu tur kapsamında batı kültürünün kökenlerini aramışlar, benliklerini bulmaya çalıştıkları ülkelerde gördükleri etnografik ve arkeolojik eserlerle anayurtlarına dönmüşlerdir. 1840'lerden sonra Thomas Cook demiryolu ve buharlı gemilerin icadı ile Doğu'ya daha sık ve kapsamlı kültür turları yapmayı sürdürmüş ve bu geleneği devam ettirmiştir. Edinburgh Müzesinde sergilenen 1847 (1264) tarihli Muhammed Ağa'ya ait erkek mezar taşının bilgi fişinde "Türk mezar taşının" Büyük Tur esnasında, XIX. yüzyılın sonlarında ülkeye getirilmiş olabileceği yazmaktadır (Foto 2).

Osmanlı, imparatorluk topraklarından değişik sebepler doğrultusunda birer birer çıkarılan taşınır ve taşınmaz eserleri gördükçe hukuki bir takım önlemler almaya yönelmiştir. Bu doğrultuda 1869 Asar-ı Atika Nizamnamesini yürürlüğe koymuştur. Bu nizamnameden beklediği sonucu tam olarak alamayan hükümet, 1874'de yeni bir yasa yayınlamıştır. "Eski eser" kavramının ilk defa geçtiği nizamnamedeki tanıma göre eski çağlardan kalan her türlü sanatlı eşya eski eserdir. Hükümet tarafından onaylanan Asar-ı Atika Nizamnamesinde eski eser kavramına ilişkin iyi niyetli çalışmalar yapılmış olsa da yurt dışına eser çıkışını tam anlamıyla durduramamasından dolayı yasa bu boşluğu dolduramamıştır¹².

1884 Nizamnamesi ile birlikte eski eser tanımı daha kapsamlı ve net bir şekilde açıklanırken tüm eserlerin devletin malı olduğu açık ve net bir şekilde belirtilmiştir. Kanununun 32. maddesinde yer alan "Müzeler

⁷ Filiz Çalışlar Yenişehirlioğlu, "Tarih, Tarihsellik, Tarihselcilik ve Kültürel Tüketim", *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi, 1. Cilt: Siyaset, Kültür, Uluslararası İlişkiler*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, s.169.

⁸ Ali Artun, *Sanat Müzeleri 1: Müze ve Modernlik*, İletişim Yayınları: İstanbul, 2012, s.25-32.

⁹ Annette B. Fromm, "Ethnographic Museums and Intangible Cultural Heritage Return to our Roots", *Journal of Marine and Island Cultures*, 2016 (5), s. 89-90.

¹⁰ Mehmet Emin Yılmaz, "Macaristan'da Bir-Kaç Misâfir: Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'nın Mezar Taşı, Kitabeler ve Bir Kurna", *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2/Sayı 1/Kış 2020, s. 60-61.

¹¹ Jean Sorabella "The Grand Tour." *In Heilbrunn Timeline of Art History*. The Metropolitan Museum of Art: Newyork, 2000. http://www.metmuseum.org/toah/hd/grtr/hd_grtr.htm (October 2003), Erişim Tarihi 22 Nisan 2020.

Ayrıntılı bilgi için bakınız: Jeremy Black, *The British and the Grand Tour*, Croom Helm: Londra, 1985.

¹² Halit Çal, "Osmanlı Devleti'nde Asarı Atika Nizamnameleri", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, Ankara, 1997, s. 391-392.

Müdürlüğünün görüşüyle, devlet müzelerinde cinsi ve değeri itibarıyla aynısı bulunmak ve zaten yurt dışından getirilmiş olması kaydıyla Bakanlıkça izin verilebilir” hükmünden dolayı yine tam anlamıyla yurt dışına eser çıkışının önü kesilememiştir¹³. 36 maddelik kanunun beşinci maddesinde “binalar, yollar, kaleler, hamamlar, mezarlar gibi taşınmazların tahrip edilemeyeceği, 250 m. yakınında kireç ocağı açılmayacağı, yakınlarında eserlere zarar verebilecek hiçbir işlem yapılamayacağı” bahsi geçse de Osmanlı Devleti sınırları içindeki binlerce eski eser düşünüldüğünde bu maddeler doğrultusunda bunun mümkün olamayacağı görülmüştür¹⁴.

Osmanlı kendi içerisinde taşınır ve taşınmaz arkeolojik eserlerin yurt dışına çıkmasını önlemeye çalışırken Batılılar bu sefer de İslam kültürüne ait eserlere yönelmişlerdir. Vakıflara ait korumasız türbe ve cami gibi dini yapılardan eşyaları talan eden Avrupalılar ve bilinçsiz yerli halk neredeyse el birliği ile çalışmıştır. Gerek İslami eserlerin talanı, gerek XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki milliyetçilik ve Türkçülük akımının da etkisiyle “İslami” eserler, 1906 Asar-ı Atika Nizamnamesinin dördüncü maddesi gereği yasaların koruması altına alınmıştır¹⁵. Osman Hamdi Bey’den sonra Müze-i Hümayun’un başına geçen Halil Edhem Bey, İslami eserlerin yağma ve talan edilmesi karşısında dik duran isimlerin başında gelmiştir. Anadolu’nun en uzak köşelerindeki İslami eserlerle dahi ilgilenen Edhem Bey, Şehbal Dergisi’nde toplumun kültürel bilincini artırmak ve eserleri kayıt altına almak adına bu konular hakkında pek çok yazı kaleme almıştır. Ezine’de Zeytinli Cami olarak bilinen XVI. yüzyıla ait bir cami, XIV. yüzyıldan kalma Ahi Yunus Türbesi ve Tekkesi, XVII. yüzyıldan iki şehzadeye ait olan mezar taşlarının çizimlerini ayrıntılı bir şekilde dergide paylaşan Edhem Bey, mezar taşlarının önemine ve korumasız kalmalarına vurgu yapmıştır¹⁶. Halil Edhem gibi bu ilgisizlik ve talandan rahatsızlık duyan Mukbil Kemal, Bilgi Mecmuasında Halep Bölgesindeki mezarları talan edenler ile ilgili şunları kaleme almıştır¹⁷: “Yabancılar her türlü güzel mezar taşını ve eski türbelerden her tirabzan parçasını çalıyordu, kısa sürede zengin olmak isteyen yerliler sayesinde bu süreç daha da kolaylaşmıştı. Ne yazık ki yeni ve yaygın demiryolları bu yasadışı ticarete hizmet ediyordu, çünkü çalınan nesnelerin Avrupa müzelerine rahatlıkla taşınmasını sağlıyordu, oysa eskiden bunların götürülüp taşınması çok daha çabuk fark ediliyor ve yetkililere bildiriliyordu.”

XIX. yüzyılda yaşanan tüm bu sorunlara ancak XX. yüzyılda yürürlüğe giren yasalarla çözüm bulunmaya başlamıştır. 1983 yılında yayımlanan ve halen geçerli olan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında ikinci bölümü oluşturan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının altıncı maddesi gereğince: “*Kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve istihkâmlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar, köşkler, evler, yalılar ve konaklar; camiler, mescitler, musallalar, namazgâhlar; çeşme ve sebiller; imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, hazireler, arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, sandukalar, siteller, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler, peri bacaları ve benzeri taşınmazlar*” taşınmaz kültür varlığı örnekleri olarak sıralanmıştır.

Etnografik nitelikteki taşınır kültür varlıkları hakkındaki yönetmeliğin ikinci maddesinin b fıkrasında ise etnografik eserler¹⁸ “Halkın sosyal hayatını yansıtan insan yapısı araç ve gereçler dâhil bilim, din ve mihaniki (mekanik) sanatlarla ilgili taşınır varlıklar” olarak tanımlanmıştır. Yine aynı yönetmeliğin dördüncü maddesinde ise “Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup; Jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü taşınır kültür varlıkları ile Osmanlı İmparatorluğu Dönemi sonuna kadar olan Türk Milletinin gelenek ve göreneklerini, dini inançlarını sembolize eden, nadir olan, müze koleksiyonlarını tamamlayıcı nitelikte bulunan, belge değeri taşıyan etnografik nitelikteki kültür varlıkları ile Milli Mücadeleye, Türk Cumhuriyeti tarihine ve Atatürk’e ait korunması gerekli taşınır kültür varlıkları” yurt dışına çıkarılamayacak etnografik nitelikteki eserler ayrıntılı bir şekilde yasada yer almaktadır.

¹³ Halit Çal, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları”, Prof. Dr. Kazım Yaşar Kopruman’a Armağan, Ankara, 2005, s.243.

¹⁴ Halit Çal, a.g.m., s.255.

¹⁵ Halit Çal, a.g.m., s.237.

¹⁶ Halil Edhem, “Asar-ı Atika: Şimdiye Kadar Tedkik Olunmamış Bir Şehzade Mezarı”, Şehbal, Sene 4, no 58, 1 Ağustos 1328/ 14 Ağustos 1912, s. 194. Zeynep Çelik, Asar-ı Atika: Osmanlı İmparatorluğunda Arkeoloji Siyaseti, Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 2016, s. 145,148.

¹⁷ Mukbil Kemal, “Memalik-i Osmaniye’de Asar-ı Atika ve Nefise-i İslamiye Hırsızlığı”, Bilgi Mecmuası, 1, no.5, (Mart 1329/Mart 1913), s. 535-537. Zeynep Çelik, a.g.e., s. 151-152.

¹⁸ Halit Çal, “Eski Eserlerle İlgili Yasalarda Etnografik Eser Anlayışı”, Türkiye’de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını: Ankara, 2003, s. 164. Etnografik Nitelikteki Taşınır Kültür Varlıkları Hakkında Yönetmelik RG. 03.05.1988-19803.

Mezarlık ve hazirelerin içerisinde yer alan mezar taşları, taşınmaz kültür varlığı olmasına rağmen yerinden kolayca sökülerek taşınabilmektedir. Dönemin sosyal, kültürel ve ilmi özelliklerini yansıtan taşlar, sanat eseri olarak müzelerde sergilenmekle birlikte yine açık bir şekilde taşınır etnografik eserleri koruyan yönetmelikte de yer almamaktadır. Bir eserin hukuken hem taşınır hem de taşınmaz eser sayılması mümkün değildir. Ancak mezar taşlarının geleceğe aktarımı ve korunması için yürürlükte olan kanun ve yönetmeliklerde değişikliğe gidilmesi aşikârdır. Yurt dışına götürülen eserlerin tespiti ve onların ana yurtlarına dönme çalışmalarından önce, kanunlarda yer alan eksik tanımlar, kanun boşlukları giderilmeli ve ekonomik destek alınarak denetimler sıklaştırılarak mezar taşlarının dışarıya çıkışları engellenmelidir. Halit Çal sanat tarihçilerin istihdamı ve gelişen teknoloji ile bunun mümkün olabileceğini hatta Karadeniz Bölgesindeki mezar taşlarının tek tek tescillerinin yapılmasına başladığını belirtmiştir¹⁹Bunun için idari yetkililer tarafından uzun süreli kapsamlı bir çalışma hazırlanarak tüm mezar taşlarının envanter haritası çıkartılmalı ve taşınmaz eser olarak tespitin yapılması gerekmektedir.

2. Mezar Taşlarının Müzelerde Sergilenmesi ve Sergi Etiği

Tarih ve kültür paylaşımının önemli mekânlarından biri olan müzeler, içerikleri ve birikimleriyle toplumsal belleğin gösterim alanlarından biri olmuştur. Kendilerine ya da başka uluslara ait sanat eserlerini tarihsel öğelerle birlikte aktaran müzeler, bazen doğrudan bazen de dolaylı bir şekilde toplumların hafızalarını oluşturmakta, onlara yeni anlamlar yüklemekte ve böylece toplumsal bellekte de bir takım değişikliklere yol açmaktadır²⁰.

XIX. yüzyıldan günümüze kadar koleksiyonlarında farklı ülke ve coğrafyadan gelen eserleri barındıran müzeler, eserleri statü ve güç sembolü olarak görmüş, ülke propagandalarında kullanmışlardır. İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Avrupalı devletler bütün evreni düzene sokma idealleriyle dünya üzerindeki her nesneye sahip olma hakkını kendilerinde görmüşlerdir²¹. British, Louvre ya da Pergamon gibi “evrensel” müzelere sahip olan bu devletler, kendi kökenlerine ait olmayan müze nesnelere koleksiyonlarına halen katmaktadır. 2002 yılında pek çok müzenin bir araya gelip yayınladığı “Evrensel Müzenin Önemi ve Değeri Bildirgesi” ile çok uluslu koleksiyona sahip müzeler, kendilerini bir nevi garanti altına almıştır. Bu bildirgenin önemli temalarından birisi, farklı bölgelerden çeşitli yollarla elde edilen söz konusu nesnelere, farklı ulusların kültürel miraslarına ev sahipliği yapan ve kendilerini idame edebilen müzelerin parçası olduklarının kabul edilmesi olmuştur²². ICOM 2004’te yayınladığı bildirmede²³ müzelerin sadece bir ulusun vatandaşlarına değil, her ulusun insanlarına hizmet ettiğini belirterek bir nevi Evrensel Müze Bildirgesini onaylamıştır.

Bilinen yöntemler dâhilinde eserler koleksiyonlara miras, bağış, satın alma ve arkeolojik kazılar aracılığıyla dâhil olmaktadır. Ulusal çaplı ve evrensel içerikli müzelerde, bilinen mezar taşlarının menşei konusu ise oldukça sıkıntılıdır. Araştırma dâhilindeki bazı müzeler taşların nereden geldiği hususunda üstü örtülü bir tutum sergilemektedir. İncelenen örnekler arasında ise mezar taşlarının bağışlanması dikkat edilecek hususlardan birisidir. Atina Benaki Müzesi bahçesinde sergilenen 1767 tarihli Delvine Kasabalı²⁴, Ebubekir oğlu Salih’e ait erkek mezar taşı anneleri Sarah Karouzos adına Maria Yeroulanou ve Yiannis Karouzos tarafından (foto 3); St. Mungo Museum Of Religious Life & Art Müzesi’ndeki camlı vitrinde sergilenen 1843 tarihli Mısırlı Salih Efendi’ye ait mezar taşı 1866 yılında Mrs. McGregor tarafından (foto 4); Budapeşte Gül Baba Türbesi koleksiyonunda yer alan ve çeşitli tarıklara ait başlıklar ile birlikte vitrin içerisinde sergilenen, XVII. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen mezar başlığı ise Alfred Moretti ve György Miklos tarafından (foto 5) bağışlanmıştır. Bir ölüyü temsil eden mezar taşları üzerinde hak sahibi olmadan müzeye bağışlama konusu ise “aitlik” probleminin diğer bir sorunudur.

Müzelerde “aitlik” sorunu ile birlikte “etik” savaşların yapıldığı ana alanlardan biri de “sergileme”dir. Müze etiği, genellikle müze profesyonellerinin çeşitli etkinliklerinde kullanmaları tavsiye edilen, yanlış yapmayı en aza indiren bir dizi düzenleyici uygulama prensibidir. Müze etiği bir nevi müzeye gelen ziyaretçilere karşı hissedilen ahlaki bir sorumluluk duygusudur. Müze ve sergi etiği taş üzerine yazılmış birer kanun olmamakla birlikte, farklı zaman ve kültürlerde değişkenlik gösterebilmektedir. Hatta aynı kültür ve toplum içinde müzelerin

¹⁹ Halit Çal, “Türkiye Mezar Taşı Araştırmalarının Durumu ve Sonucu”, *I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları*, 19-21 Eylül 2018, Bakü, Azerbaycan, s.139.

²⁰ Burçak Madran, Şebnem Önal, “Yerellikten Küreselliğe Uzanan Çizgide Tarihin Çok paylaşımlı Vitrinleri: Müzeler ve Sunumları”, *Müzeleşme Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, 2000, s.172.

²¹ Ali Artun, *a.g.e.*, s. 217.

²² Nurten Bulduk, “Evrensel Müzenin Önemi ve Değeri Bildirgesi Bağlamında Kültür Varlıklarının İadesinin İrdelenmesi”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2013-1, s.25.

²³ ICOM – International Council of Museums. (2004). Declaration of the Importance and Value of Universal Museums. ICOM News, n. 1, s.4.

²⁴ Güney Arnavutluk’ta Saranda şehri yakınında bir kasaba.

ihtiyaçları doğrultusunda da değişim gösterebilir. Bu sebeplerden dolayı küresel ölçekte ortak bir etik değer yaratmak oldukça zordur²⁵.

Kendinden önce yaşamış ve bugün halen devam eden toplumların kültürel değerlerini müze sergileme alanlarında korumak etik değerler doğrultusunda oldukça zordur. Müze nesnesi olarak görülen ölü, mumya, kafatası ya da mezar taşı gibi objeler "hassas" eserler kategorisine dâhil edilebilir. Andromache Gazi makalesinde²⁶: "Örneğin: Ölülerini müzede sergileyelim mi? Cevap evet ise en iyi uygulama hangisi olacaktır? Başka bir kültür için kültürel veya kutsal öneme sahip nesnelere sadece "ilginç" olduğu ya da merak uyandırdığı için göstermemize müsaade var mı?" gibi sorularla bunun ne kadar etik olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte ICOM, müzeleri dini olmayan kurumlar olarak kabul etmekte ve elde edilme yöntemlerinden bağımsız olarak hassas içerikli eserlerin dine ve inançlara saygılı bir şekilde sergilenmesi gerektiğini söylemektedir²⁷. Buna rağmen ICOM'a bağlı Uluslararası Eski Mısır Bilimi Komitesi'nin (International Committee for Egyptology) verilerine göre dünyanın en az 69 ülkesinde yaklaşık 850 müzede büyük çoğunluğunu mumyaların oluşturduğu iki milyondan fazla eski Mısır dönemine ait eserin bulunduğunu tahmin edilmektedir. Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) müzeleri kar amacı gütmeyen, toplumun ve gelişimine hizmet eden, halka açık, insana ve yaşadığı çevreye dair tanıklık eden malzemeler üzerinde araştırma yapan, onları toplayan, koruyan, bilgiyi paylaşan ve sonunda inceleme, eğitim ve eğlence gibi amaçlar doğrultusunda sergileyen ve sürekliliği olan bir kurum olarak tanımlamaktadır (2006). Bu tanımla birlikte aklı "Müze ziyaretçisine eğitim ve eğlence gibi araçlarla, tarihi öğretmeyi amaçlayan müzelerde insanların ölüm geleneklerine ait eserleri sergilemek ölülerin haklarından daha mı baskın?" sorusu da gelmektedir. Ayrıca müze nesnelere bağlamından kopartılıp ritüel değerinin azalmasıyla tarihsel önemi artar mı sorunsalı da bu soruyu takip etmektedir. Müze galerisinde sergilenen mezar taşı ile Karacaahmet Mezarlığındaki mezar taşının tarihi değeri aynı olmakla birlikte, "beyaz küpün" içinde izole olan obje izleyiciye daha "önemli" gibi gelmektedir. O'Doherty'ye göre sergi mekânı içerisinde teşhir edilen nesnelere "sanat" olarak algılanmakta, başka bir deyişle beyaz küp, bağlamı içerisindeki her nesneye sanat statüsü kazandırmaktadır²⁸.

Galeride teşhir edilmeye hak kazanan bir eser özgün ya da niteliksel başka özellikleriyle müzeye alınmaya değer bulunmayan eserlerden artık ayrılmış demektir. Müze küratörleri ya da koleksiyon yöneticileri tarafından verilen kararlar doğrultusunda seçilen bu eserler, alternatif teşhir stratejileri ile yeni bir bağlama oturtulmaya çalışılmaktadır. Kamuya mal olmuş müzelerden biri olan British Müzesi koleksiyonundaki OA+7403 envanter numaralı, 27 Ağustos 1823 tarihli Donanma Kaptanı Seyyid Ahmed Bey'e ait mezar taşı²⁹ İslam galerisinde (the Albukhary Foundation Gallery of the Islamic World) sergilenmektedir (foto 6). Loş ışıklar ile aydınlatılan galeride, mezar taşının altından spot ışıklarla aydınlatma sağlanarak, eserin kendiliğinden ışıltıya kavuşmuş havası yaratılmıştır. Galeride kullanılan bu yol aracılığıyla nesnelere gizem ve nadidelik havası verilmiştir³⁰. Tıpkı British Müzesindeki mezar taşı gibi Ulusal Beyrut Müzesinde sergilenen 1801 tarihli Seyyid Beye ait erkek mezar taşı (foto 7); Bologna Ortaçağ Kent Müzesinde sergilenen 1675 tarihli mezar taşı (foto 8); Kavala Arkeoloji Müzesinde 1781 tarihli Ahmet Beşe'ye ait mezar taşı (foto 9) adeta bir heykel gibi işlevlerinden uzak, bir kaide ya da platform üzerinde ritüellerinden kopartılarak "müze nesnesi" olarak sergilenmektedir.

Müzeler, tüm bir Osmanlı baş ya da ayak taşı yerine bazen de sadece başlıkları bile yeterli seviyede ilginç bularak galerilerinde sergilemeyi tercih etmişlerdir. Macar Milli Müzesi, Osmanlı eserlerinin sergilendiği galeride iki adet XVII. yüzyıla ait mezar taşı başlığı, 1668 tarihli Buda Mahmud Paşa Kulesi'nden sökülen Paşayı anma levhası ile birlikte sergilenmektedir (foto 10). Bir diğer önemli örnek ise Los Angeles County Sanat Galerisi koleksiyonunda yer alan AC1992.50.1 numaralı mezar başlığıdır (foto 11). 1992'de "Collectors Committee" tarafından müzeye "hediye" edilen taş, Osmanlı'da ilerleyen yüzyıllarda sıklıkla tercih edilecek serpuş (başlık) kullanımının erken dönemli örnekler arasında yer almaktadır. Rumelihisarı Şehitlik Mezarlığında Mahmud Çelebi'ye ait mezar taşına oldukça benzeyen başlık XVI. yüzyıla ait taşların karakteristik özelliklerini taşımaktadır (foto 12)³¹. 1950'lerin sonunda bu taşları fotoğraflamış olan Mesut Koman, 1975 civarında kaleme aldığı notlarında bu

²⁵ Andromache Gazi, "Exhibition Ethics an Overview of Major Issues", *Journal of Conservation and Museum Studies*, 12(1): 4, s.1-2. Tristram Besterman, "Museum Ethics", *A Companion to Museum Studies*, UK: Wiley-Blackwell, Chichester, 2011, s.431-441.

²⁶ Andromache Gazi, *a.g.m.*, s. 2-3.

²⁷ ICOM – International Council of Museums. (2017 [2006]). *Code of Ethics for Museums*. S.25. <http://archives.icom.museum/ethics.html>, Erişim Tarihi: 18 Şubat 2020.

²⁸ Brian O'Doherty, *Beyaz Küpün İçinde*, Sel Yayıncılık: İstanbul, 2013, s.30.

²⁹ Ladan Akbarnia, *The Islamic World: A History in Objects*, British Museum Press: Londra, 2019, s.157.

³⁰ Ali Artun, *Sanat Müzeleri 2: Müze ve Eleştirel Düşünce*, İletişim Yayınları: İstanbul, 2012, s. 242-246.

³¹ Edhem Eldem, *İstanbul'da Ölüm: Osmanlı-İslam Kültüründe Ölüm ve Ritüelleri*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi: İstanbul, 2005, s. 118-119. Edhem Eldem, Günay Kut, *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 2011, s. 22-23

taşların artık mevcut olmadığından bahsetmektedir³². 1971’de bu taşları yerinde görmek isteyen Ekrem Hakkı Ayverdi, mezarlığa gittiğinde gördüğü manzarayı şu şekilde aktarmaktadır: “Biz daha güzel resimlerini çekmek üzere 1971 Eylülünde tepeye çıktık. Ne görelim? Yalnız duvarlar ve makaam-ı şühedâ levhası kalmış; ne Mahmud Çelebi’nin, ne Şeyh Bedrüddin’in taşları var. Rumeli Hisarı Kalesinden, civardan sorduk; kimse bilmiyordu”³³. Hüvel Baki kitabının yazarı Hans-Peter Laqueur de aynı taşı “A tipi: En eski tür” olarak adlandırmıştır³⁴. Müze koleksiyonuna dâhil olan böylesine önemli mezar başlığının başışılara nasıl gittiğine dair herhangi bir bilgi olmamasına rağmen, gidiş yolunun sahipsiz ve korunmasız mezar taşlarının tahribi sonucunda olduğu az çok tahmin edilmektedir³⁵.

3. Sonuç

1850’lerden itibaren Osmanlı’nın pek de farkında olmadığı zengin tarihi geçmişini keşfeden Batılı ülkeler ziyaret, ganimet, talan ve hediye gibi yöntemlerle pek çok eseri yurt dışına taşımıştır. İslam kültürüne ait eserlerin değerini anlayan başta İngiliz, Alman ve Fransızlar savunmasız durumda olan vakıflara ait eserleri müzelerine götürerek taşınır ve taşınmaz olarak tanımlanan pek çok tarihi eseri koleksiyonlarına katmıştır. İmparatorluk topraklarında ardı ardına yayınlanan nizamnameler ile eski eserleri korumaya çalışan Osmanlı, mezarlık ve hazireler ile ilgili önlemler almayı da denemiştir. Ancak bu dönemdeki eserlerin sayıca fazla olması ve yasaların yurt dışına eser çıkışının tam olarak önünü kesmediği için beklenen sonuç alınamamıştır. Halil Edhem ve Mukbil Kemal gibi sanat eserlerinin önemi bilen insanlar mezar taşlarını kayıt altına almaya çalışmış ancak bu çaba kişisel bilinçlenmenin ötesine geçememiştir.

Kanun kapsamında taşınmaz eser niteliğinde olan taşınabilir mezar taşları, açık alanda bulunan mezarlık ve hazirelerin yeterince korunamaması, artık genişleme imkânı olmayan şehirlerde yeni alanlar açma isteği, kaçakçılar tarafından sanat eseri olarak görülerek alınıp satılması gibi nedenlerle tahribata açık eserler haline gelerek halen yurt dışına çıkarılan eserlerin arasında yer almaktadır. Günümüzde yürürlükte olan 2863 sayılı koruma kanununun ikinci bölümü oluşturan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının altıncı maddesi gereğince mezarlıklar ve hazireler taşınmaz kültür varlıkları arasında yer almaktadır. Ancak günümüzde mezarlık ve hazirelerden kopartılan mezar taşları, dünyanın pek çok müzesinde sergilenebilir “sanatlı eşya” konumuna gelmiştir.

Müze nesnesi olarak teşhir edilen taşınmaz mezar taşları büyük bir değişim sonucu etnografik nitelikli, taşınabilir³⁶, eski eser kalıbına sokulmuştur. Dünyada pek çok müzenin koleksiyonunda yer alan Osmanlı mezar taşları tıpkı müzelerde sergilenen diğer hassas objeler gibi uhrevi ortamından koparılıp laik müze ortamına geçirilmiştir. Sembolik anlamı aynı kalsa bile bağlam olarak artık farklı bir meta olan mezar taşları, estetik kaygısı ön planda tutulan sanat eserine dönüşmek zorunda kalmıştır. Bugün kutsal kavramının değişmesiyle birlikte bağlamından koparılan bu eserler, Batılı ülkelerin gözünde kültürel öneme sahip, merak uyandırıcı “farklı” objeler olarak görülmektedir. Tüm dünyada halen net bir ayrımı yapılamayan bu kavram kargaşası Türkiye’de de benzer sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Evrensel çaplı büyük müzeler miras, bağış ve satın alma aracılığıyla koleksiyonlarına kattıkları farklı uluslara ait eserleri kendi müzelerinin ve tarihlerinin bir parçası olduğunu savunmaktadır. Eski eserler Avrupalı halk için sadece “eser” olmakla kalmamış, onlara tarihsel anlamlar yükleyerek bir nevi içselleştirmişlerdir. Kendi geçmişlerini aradıklarını iddia ettikleri sanat değeri olan ya da olmayan pek çok eser anavatanlarından kopararak farklı bir boyuta geçirilmiştir. Mezar taşları dünyanın bilinen pek çok müzesinde sergilenerek hem mekân hem de anlam değişikliğine uğramıştır. Böylelikle, bir ölünün dünyadaki mevcudiyetini temsil eden taşlar bir vitrin içerisinde, kaide ya da platform üzerinde sergilenerek müze nesnesi haline gelmiştir.

Mezar taşlarıyla ilgili üst yetkililer tarafından alınacak kapsamlı önlemler ile birlikte taşların yurt dışına çıkarılma olasılığı daha düşük olacaktır. Yürürlükte olan yönetmelik ve kanunlarda, taşınır ve taşınamaz “arkeolojik eserlerin” tasnif, tescil ve müzelerine alımı ya da satımı gibi konularda bilgilerin daha net bir biçimde verildiği aşikârdır. Yönetmeliklerde “taşınır kültür varlığı, korunması gerekli taşınır kültür varlığı, etnografik nitelikteki taşınır kültür varlığı, tasnif, tespit, tescil, tasnif ve tescile tabi etnografik eser, tasnif ve tescil dışı

³² Mesut Koman, “Rumeli Hisarı Şehitliği ve Fetih Şehitleri”, *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Bülteni*, 196, Mayıs 1958, s. 8-11.

³³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları: İstanbul, c. IV, s. 765.

³⁴ Hans Peter Laqueur, *Hüve’l-Baki. İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 140-141. Edhem Eldem, Günay Kut, *a.g.e.*, s. 22-24.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://collections.lacma.org/node/172104> Erişim Tarihi: 18.05.2020

³⁶ Burada kullanılan “taşınabilir” ibaresi kanun ve yönetmeliklerde geçen “taşınır” eseri ifade etmemekle birlikte, eserin “taşınabilirliği” vurgusuna dikkat çekmek üzere kullanılmıştır.

birakılan eser, arkeolojik eser, etütlük eser³⁷ gibi birçok tanım olmasına rağmen mezar taşlarının hiçbir yönetmelikte isminin doğrudan geçmemesi ve denetimlerin yetersiz olması bu eserlerin korunup yurt dışına çıkarılmasındaki engeller olarak dikkat çekmektedir.

İkinci olarak, müzelerde personelin yetersizliği ve özellikle “nadirlik” özelliği olmayan mezar taşlarının sayıca çok olmasından dolayı müzeler mezar taşlarının koleksiyonlarına girmelerine pek sıcak bakmamaktadır. Semavi Eyice makalesinde Tekirdağ’da bir mezarlık arazisinin arsaya çevrildiğini ve kalan birkaç tarihi mezar taşının ileride yer alan bir müzeye konulmak üzere depoya atıldığını söylemiştir. Eyice, deponun başka bir iş için lazım olmasıyla birlikte mezar taşlarının denize döküldüğünü, taşların deniz kıyısında, kısmen su içinde olduğunu ve burada yakın yıllarda müze kurulduğunda bu taşlardan ne kadarının çıkarılacağını merak konusu olduğunu da eklemiştir(1962)³⁸. Geçmiş dönemlerden gelen bu gibi ihmalkârlık ve personel sayısının artırılmasıyla bu tarz sorunlar çözüme kavuşabilir.

Türkiye’de bu sorunlar devam etmekle birlikte, Avrupa müzelerinin de bu konudaki tutumlarının net olması gereklidir. Koleksiyon yönetim politikasını halka açık tutan British Müzesi, eser edinme yöntemlerinde hediye, miras ya da satın alma aracılığıyla gelen nesneyi eser sahibinin onayı olmadan ya da menşesine dair kanıtlayıcı bir belge olmadan kabul etmemektedir. Ancak müze yetkililerin Donanma Kaptanı Seyyid Ahmed Bey’e ait mezar taşının nereden geldiği hakkında hiçbir bilgiye sahip olmamaları da manidardır. Nadire kabineleri ile bilinçsiz bir şekilde başlayan, XIX. yüzyılda bilinçli bir talana dönüşen eski eser kaçakçılığı, Avrupa müzelerinde halen devam etmektedir. Bu problem için tüm dünyada uluslararası ticarete kullanılan “menşe şahadetnameesi” türevinde, eserin kökenini gösteren doğru bir kimlik belgesinin düzenlenmesi zorunlu hale getirilmelidir³⁹. Son olarak, hem arkeoloji müzelerinde hem de ulusal kökenlere sahip sanat müzelerinde sergilenen taşların bağlamından kopartarak müze içine hapsetmenin doğru bir yöntem olup olmadığı tartışmalı olsa da taşların müzelerde Osmanlı’nın ölüm ritüellerini tanıtmaya, ziyaretçilerin taşlara daha kolay erişmesi gibi sebeplerde olumlu özellikler olarak hatırlatılmalıdır.

Teşekkür Metni

Makalenin ilk şekli hakkında görüşlerini bildiren ve makaleye yönlendirici düzeltmeleriyle son halini veren iki anonim hakeme katkıları için çok teşekkür ederim.

³⁷ Suzan Bayraktaroğlu, “Halı, Kilim ve Diğer Düz Dokuma Yayımların 2863 Sayılı Yasa Kapsamında Değerlendirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Arış Dergisi*, Sayı 5, 2011, s.36.

³⁸ Semavi Eyice, *a.g.m.*,s. 291.

³⁹ Nezh Başgelen, *Türkiye’de Koleksiyonculuk ve Arkeolojik Mirasın Korunması*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul, 2007, s. 6.

Kaynakça

- Akbarnia, L. (2019). *The Islamic World: A History in Objects*, British Museum Press: Londra.
- Artun, A. (2012). *Sanat Müzeleri 1: Müze ve Modernlik*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Artun, A. (2012). *Sanat Müzeleri 2: Müze ve Eleştirel Düşünce*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Ayverdi, E. H. (1966). *Osmanlı Mimarisi*, Cilt IV. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları: İstanbul.
- Başar, Z. (1973). *Erzurum'da Eski Mezarlıklar ve Resimli Mezar Taşları*, Atatürk Üniversitesi Yayınları: Ankara.
- Başgelen, N. (2007). *Türkiye'de Koleksiyonculuk ve Arkeolojik Mirasın Korunması*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.
- Bayraktaroğlu, S. (2011). "Halı, Kilim ve Diğer Düz Dokuma Yayımların 2863 Sayılı Yasa Kapsamında Değerlendirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Arış Dergisi*, Sayı 5, s.32-43.
- Besterman, T. (2011). "Museum Ethics", *A Companion to Museum Studies*, Wiley-Blackwell: Chichester.
- Black, J. (1985). *The British and the Grand Tour*, Croom Helm: Londra.
- Bulduk, N. (2013). "Evrensel Müzenin Önemi ve Değeri Bildirgesi Bağlamında Kültür Varlıklarının İadesinin İrdelenmesi", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, s. 23-43.
- Çal, H. (1997). "Osmanlı Devletinde Asarı Atika Nizamnameleri", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, Ankara, s. 391-400.
- Çal, H. (2003). "Eski Eserlerle İlgili Yasalarda Etnografik Eser Anlayışı", *Türkiye'de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Ankara, s.164-167.
- Çal, H. (2005). "Osmanlı'dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları", *Prof. Dr. Kazım Yaşar Kopruman'a Armağan*, Ankara,, s. 234-270.
- Çal, H. , İltar, G. (2011). *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, Giresun Valiliği Yayınları: Ankara.
- Çal, H. (2019). "Türkiye Mezar Taşı Araştırmalarının Durumu ve Sonucu", *I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları*, 19-21 Eylül 2018, Bakü, Azerbaycan, s.133-160.
- Çalışlar Yenişehirlioğlu, F. (1999). "Tarih, Tarihsellik, Tarihselcilik ve Kültürel Tüketim", *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi, I. Cilt: Siyaset, Kültür, Uluslararası İlişkiler*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, s.169-184.
- Çelik, Z. (2016). *Asar-ı Atika: Osmanlı İmparatorluğunda Arkeoloji Siyaseti*, Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Edhem, H. (1912). "Asar-ı Atika: Şimdiye Kadar Tedkik Olunmamış Bir Şehzade Mezarı", *Şehbal*, Sene 4, no 58, 1 Ağustos 1328/ 14 Ağustos 1912, s. 194.
- Eldem, E. (2005) , *İstanbul'da Ölüm: Osmanlı-İslam Kültüründe Ölüm ve Ritüelleri*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Eldem, E. ,Kut, G. (2011). *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Fromm, A.B. (2016) "Ethnographic Museums and Intangible Cultural Heritage Return to our Roots", *Journal of Marine and Island Cultures*, (5), s.89-94.
- Eyice, S. (1974). "Tarihi Mezarlardan Notlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4-5, Ağustos 1973-1974, İstanbul, 1974, s.291-334.
- Gazi, A. (2014). "Exhibition Ethics an Overview of Major Issues", *Journal of Conservation and Museum Studies*, 12(1): 4, s.1-10.
- Kadioğlu, M. (2015). İskoçya'da Türk-İslam Eserleri, Erişim Tarihi: 29.05.2020.
- Karaca, Faruk. (2001). "Mezar Taşlarına Yansıyan Şekliyle Türk Kültüründe Hayat ve Ölümle İlgili Bazı Değerlendirmeler", *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt: 14, sayı: 3-4,2001,s. 501-512.
- Kemal, M. (1913). "Memalik-i Osmaniye'de Asar-ı Atika ve Nefise-i İslamiye Hırsızlığı", *Bilgi Mecmuası*, 1, no.5, (Mart 1329/Mart 1913), s. 535-537.
- Koman, M. (1958). "Rumeli Hisarı Şehidliği ve Fetih Şehidleri", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Bülteni*, 196 (Mayıs 1958), s. 8-11.
- Laqueur, H.P. (1997). *Hüve'l-Baki. İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Madran, B., Önal, Ş. (2000). "Yerellikten Küreselliğe Uzanan Çizgide Tarihin Çok paylaşımlı Vitrinleri: Müzeler ve Sunumları", *Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul, s. 170-186.
- O'Doherty, Brian. (2013). *Beyaz Küpün İçinde*, Sel Yayıncılık: İstanbul, 2013.

- Pektaş, K. (2018). “Bir Mezarlık Kazısı Derken”, *Geleneksel Türk Mezar Taşları I. Ulusal Sempozyum Kitabı*, 24-26 Mart 2017, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, s. 269-282.
- Sorabella, J. (2000). “The Grand Tour.” *In Heilbrunn Timeline of Art History*. The Metropolitan Museum of Art: Newyork, http://www.metmuseum.org/toah/hd/grtr/hd_grtr.htm (October 2003), Erişim Tarihi 22 Nisan 2020.
- Yılmaz, M.E. (2020). “Macaristan’da Bir-Kaç Misâfir: Sadrâzam İzzet Mehmed Paşa’nın Mezar Taşı, Kitabeler ve Bir Kurna”, *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2/Sayı 1/s. 59 – 72.

Foto 1: Sadrazam İzzet Mehmed Paşa’nın Mezar Taşı,

(Fotoğraf: Yüksek Mimar Mehmet Emin Yılmaz, 03.08.2018, s.66

Foto 2: Edinburgh Müzesindeki Osmanlı Mezar Taşı – 184

Foto 3: Atina Benaki Müzesindeki Mezar Taşı – 1767

Foto 4: Glasgow St. Mungo Dini Yaşam ve Sanat Müzesindeki Mezar Taşı – 1843

(Fotoğraf: Dr. Muhsin Kadioğlu)

Foto 5: Gül Baba Türbesi Mezar Başlıği

Foto 7: Beyrut Ulusal Müzesi 1801 Tarihli Baş Taşı ve Ayak Taşları

Foto 6: British Müzesindeki Mezar Taşı – 1873

Foto 8: Bologna Ortaçağ Müzesi Mezar Taşı ve Lahidin Ön Kısmı – 1675

Foto 9: Kavalı Arkeoloji Müzesindeki Osmanlı Mezar Taşı – 1781

(Fotoğraf: David John, My Favourite Planet.com)

Foto 10: Macaristan Ulusal Müzesindeki Mezar Başlıkları

Foto 11: Los Angeles County Sanat Müzesindeki Mezar Başlığı

(Fotoğraf: Müze Arşivi)

Foto 12: Mahmud Çelebi'ye Ait Olduğu Bilinen Mezar Taşı

(Fotoğraf: Edhem Eldem, Günay Kut, s. 352, 353)

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).